

УДК 349.42

DOI 10.33111/lre.2019.18.153

Р. І. Гуцол*,
аспірант кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
імені академіка В. З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України**

СПЕЦИФІКА ТРАНСФОРМАЦІЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

У статті проаналізовано особливості правового забезпечення функціонування сільськогосподарських акціонерних товариств на різних історичних етапах розвитку, з'ясовано специфіку правового становища сільськогосподарських акціонерних товариств, виявлено позитивні і негативні фактори щодо можливості застосування акціонерної форми у сільському господарстві.

За результатами дослідження визначено, що процес трансформацій сільськогосподарських акціонерних товариств як організаційно-правової форми агроформування триває. Поки що не вдалося створити організаційно-правові механізми реалізації переваг акціонерної власності у сільському господарстві. Особливості сільськогосподарського виробництва зумовлюють й необхідність удосконалення механізму правового регулювання функціонування сільськогосподарських акціонерних товариств.

Ключові слова: акціонерне товариство, сільськогосподарське акціонерне товариство, сільськогосподарське підприємство, організаційно-правова форма, аграрна реформа, сільське господарство.

В статье проанализированы особенности правового обеспечения функционирования сельскохозяйственных акционерных обществ на разных исторических этапах развития, выявлена специфика правового положения сельскохозяйственных акционерных обществ, положительные и отрицательные факторы относительно возможности применения акционерной формы в сельском хозяйстве.

В результате исследования установлено, что процесс трансформации сельскохозяйственных акционерных обществ как организа-

* Hutsol R.I., Postgraduate Student of the Department of Agricultural, Land and Environmental Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SPECIFICITY OF TRANSFORMATIONS OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORM OF JOINT-STOCK COMPANIES IN THE AGRICULTURE OF UKRAINE: LEGAL BASIS

** Науковий керівник: доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України, к.ю.н., доцент Дейнега М. А.

ціонно-правової форми агроформування продовжується. Пока не удалось создать организационно-правовые механизмы реализации преимуществ акционерной собственности в сельском хозяйстве. Особенности сельскохозяйственного производства обуславливают и необходимость совершенствования механизма правового регулирования функционирования сельскохозяйственных акционерных обществ.

Ключевые слова: акционерное общество, сельскохозяйственное акционерное общество, сельскохозяйственное предприятие, организационно-правовая форма, аграрная реформа, сельское хозяйство.

The article analyzes the peculiarities of legal support for the functioning of agricultural joint-stock companies at different historical stages of development, clarifies the specifics of the legal status of agricultural joint-stock companies, identifies positive and negative factors regarding the possibility of using the joint-stock form in agriculture.

According to the results of the research, it is determined that the process of transformation of agricultural joint-stock companies as an organizational and legal form of agro-formation is ongoing. The organizational and legal mechanisms for realizing the benefits of joint-stock ownership in agriculture have not yet been established. Features of agricultural production also necessitate improvement of the mechanism of legal regulation of functioning of agricultural joint-stock companies.

Keywords: joint-stock company, agricultural joint-stock company, agricultural enterprise, legal form, agrarian reform, agriculture.

Постановка проблеми. Під час переходу України до ринкової економіки постало питання про вибір організаційно-правових форм власності і господарювання для сільськогосподарських підприємств. На початку 90-х рр. ХХ ст. виникали різноманітні форми господарювання організацій і господарських об'єднань, які в подальшому піддалися різним трансформаціям.

Розглядаючи таку організаційно-правову форму, як акціонерне товариство, слід зазначити, що з моменту проголошення незалежності нашої держави, стався ряд змін як в елементах функціонування цієї форми господарювання, так і в економічній суті її діяльності. Таким чином, так як зміни організаційно-правових форм суб'єктів господарювання відбувалися під впливом різних правових і соціально-економічних чинників, то їх вивчення дозволить виявити ці фактори, оцінити сильні та слабкі сторони функціонування такої організаційно-правової форми у сільському господарстві і, в кінцевому підсумку, визначити закономірності подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові проблеми створення і функціонування акціонерних товариств як суб'єктів

господарювання, визначення їх правового становища та юридичних ознак постійно привертають увагу багатьох науковців (М. М. Агарков, Д. В. Боброва, О. М. Вінник, О. В. Дзера, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, В. С. Щербина, О. В. Щербина та інші). Особливості правового становища сільськогосподарських акціонерних товариств у науковій літературі є менш дослідженою проблематикою. Вивченням проблем визначення поняття, виокремлення ознак, процедури створення, функціонування і припинення діяльності сільськогосподарських акціонерних товариств займаються як науковці-економісти, так і вчені-юристи: Ю. О. Андрєєв, В. Г. Андрійчук, О. М. Будник, М. В. Гребенюк, В. М. Єрмоленко, З. А. Жученко, А. С. Корсунова, М. І. Палладіна, П. О. Рижко, Н. А. Седова, С. В. Томчук, Я. І. Функ, Н. В. Харченко, В. В. Хвалей та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження специфіки трансформацій організаційно-правової форми акціонерних товариств у сільському господарстві, аналіз правового забезпечення функціонування сільськогосподарських акціонерних товариств на різних історичних етапах розвитку нашої держави, з'ясування особливостей правового становища сільськогосподарських акціонерних товариств, виявлення позитивних і негативних факторів щодо можливості застосування акціонерної форми у сільському господарстві.

Основні результати дослідження. Перш ніж аналізувати розвиток правових засад функціонування сільськогосподарських акціонерних товариств, необхідно дати коротку оцінку умовам їх діяльності до початку аграрної реформи в Україні. Відмінною особливістю системи економічних відносин до 90-х рр. ХХ ст. була державна монополія на землю. Сільськогосподарські підприємства отримували землю у безоплатне і безстрокове користування без будь-яких фінансових зобов'язань. Держава не тільки монопольно володіла землею, але й централізовано розподіляла інвестиційні ресурси, у тому числі оборотні кошти, визначала виробничі завдання, тим самим фіксувала галузеву і регіональну структуру аграрного сектора.

Основними формами сільськогосподарських підприємств були колгоспи і радгоспи — великі колективні господарства. Розміри перших були дещо меншими, у середньому близько 7 тис. га, проти 9–10 тис. га у радгоспах, чисельність зайнятих — 354 і 461 осіб, відповідно, радгоспи частіше спеціалізувалися на виробництв-

ві окремих видів продукції. Крім колгоспів і радгоспів існували міжгосподарські підприємства, що створювалися на пайових закладах. Поряд з виробничими функціями колгоспи і радгоспи володіли майже усією соціальною й інженерною інфраструктурою. Займаючи незначну частку сільгоспугідь, вагомий внесок у виробництво сільськогосподарської продукції вносили й особисті підприємства, ними вироблялося близько 1/4 всього обсягу валової продукції сільського господарства [1, с. 820].

Розвиток сільськогосподарських підприємств до 90-х рр. XX ст. характеризувався низкою проблем. Головною проблемою слід вважати непристосованість сформованої структури до дії ринкових регуляторів: ні прибуток, ні зміна цін не сприяли підвищенню ефективності діяльності. Не менш значущою проблемою виявилось ослаблення мотивації праці у самих господарствах [2, с. 105]. Все це призводило до зниження темпів зростання сільськогосподарського виробництва. Таким чином, виникла гостра необхідність радикального реформування аграрного сектора країни, головною метою якого було формування ефективного, конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, що базується на приватній власності на землю та інших засобах виробництва.

На законодавчому рівні аграрна реформа була започаткована в Україні законами «Про економічну самостійність Української РСР» (1990 р.), «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (1990, 1992 рр.), «Про власність» (1991 р.), Земельними кодексами (1990, 1992 рр.), постановою Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» (1990 р.). З метою реалізації засад аграрної реформи було прийнято ряд інших законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України з питань економіки, сільського господарства, в яких закладені основні положення аграрної політики і аграрної реформи в Україні.

Під час проведення аграрної реформи та цілеспрямованої аграрної політики на роздержавлення й приватизацію майна в аграрному секторі економіки, реалізації права приватної власності на землю почали відбуватися процеси переорієнтації, пошуку нових форм господарювання, реорганізації. Колгоспи і більшість радгоспів були реорганізовані в колективні сільськогосподарські підприємства, в яких проведено паювання майна і землі. Оскільки

колективні сільськогосподарські підприємства не стали ефективними і рентабельними підприємствами, протягом 2000–2002 рр. більшість з них була реорганізована в інші форми приватного господарювання.

У 90-х рр. ХХ ст. у процесі реорганізації колгоспів і радгоспів стали виникати перші акціонерні товариства в сільському господарстві. В абсолютній більшості — це були акціонерні товариства закритого типу. Засновниками таких товариств стали колишні члени колективних сільськогосподарських підприємств — працюючі і пенсіонери. Статутний фонд формувався за рахунок належних їм майнових паїв [3, с. 213].

Першими сільськогосподарськими акціонерними товариствами були державні аграрні підприємства, які в результаті приватизації змінили форму власності. При цьому визначалася частка акцій, що тимчасово залишилася у державній власності. Це був перший етап акціонування. Другий етап — перерозподіл власності, зменшення частки дрібних акціонерів, визначення власника контрольного пакету акцій.

Однак, створені внаслідок приватизації акціонерні товариства в Україні, у тому числі й сільськогосподарські, різко відрізнялися від моделі, запровадженої у країнах Європейського Союзу. У вітчизняній науковій літературі акціонування сільськогосподарських підприємств розглядається як спосіб приватизації державного майна. Але практика показує, що це ще й перехід від колективної форми власності до приватної.

На початку реформаційних процесів працівникам державного сільськогосподарського підприємства, що приватизувалося, безоплатно надавалася частка державного майна або видавалися приватизаційні цінні папери. Але це не дало реального залучення грошових коштів — місія акціонування не була виконана й очікуваного позитивного результату від акціонування не було досягнуто. Новостворені сільськогосподарські акціонерні товариства змушені були звертатися до так званих інвесторів, які ставали власниками майна і продукції, а селяни — найманими працівниками або зовсім втрачали роботу [3, с. 217].

Нині правове становище акціонерних товариств в Україні визначено Цивільним кодексом України від 16 січня 2003 р., Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р., Законом України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р., Законом України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня

2008 р., Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 24 Закону України «Про господарські товариства» визначає акціонерним товариство, яке має статутний (складений) капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство — це господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Аналогічне визначення міститься й у ст. 152 ЦК України і п. 3.2.1 Державного класифікатора України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», затвердженим наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97.

Щодо ГК України, то у ч. 2 ст. 80 ГК України дається інше, детальніше, визначення: акціонерним товариством є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Нормативне визначення сільськогосподарського акціонерного товариства у вітчизняному законодавстві відсутнє. У науковій літературі є окремі напрацювання з визначеної проблеми дослідження.

Так, сільськогосподарське акціонерне товариство визначається як комерційна організація, статутний капітал якої розділений на певну кількість акцій, що посвідчують зобов'язальні права акціонерів щодо товариства, що має у власності, оренді або на іншій законній підставі земельні ділянки сільськогосподарського призначення, основним видом діяльності якого є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, дохід від реалізації якої становить не менше сімдесяти п'яти відсотків загального обсягу доходу [4, с. 101].

При цьому, А. С. Корсунова виділяє однією з основних ознак сільськогосподарських акціонерних товариств — розмір доходу від реалізації сільськогосподарської продукції. Він повинен становити не менше 75 % загального обсягу доходу [5, с. 8]. Лоаяль-

ніше налаштована Н. А. Седова, яка визнає сільськогосподарським акціонерне товариство, якщо обсяг сільськогосподарської продукції становить понад 50 % від загального обсягу реалізованої продукції у вартісному вираженні за один рік [6, с. 7].

В.М. Єрмоленко пропонує визначити належність приватних підприємств до сільськогосподарських не за валовими доходами, що є результатом фінансово-правового регулювання, а за показниками щорічного виробництва валової продукції, у якій частка сільськогосподарської продукції повинна бути не меншою, ніж 75 %, що переводить процес ідентифікації приватного підприємства з сільськогосподарським зі сфери фінансово-правового до аграрно-правового регулювання [7, с. 8].

Отже, сільськогосподарське акціонерне товариство можна визначити як господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями, має у власності, оренді або на іншій законній підставі земельні ділянки сільськогосподарського призначення, основним видом діяльності якого є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, дохід від реалізації якої становить не менше сімдесяти п'яти відсотків загального обсягу доходу.

Враховуючи загальні правові засади створення, функціонування і припинення діяльності акціонерних товариств, сільськогосподарські акціонерні товариства мають певну специфіку. На думку деяких науковців, можна виокремити певні специфічні ознаки, властиві виключно сільськогосподарським акціонерним товариствам.

По-перше, це — правові властивості руху статутного капіталу. У сільськогосподарському акціонерному товаристві може бути як збільшення статутного капіталу і відповідно внеску кожного засновника або учасника при систематичному розширеному відтворюванні господарства, так і зменшення статутного капіталу й частки майнових внесків за наявності об'єктивних чинників зниження урожаїв і виходу продукції тваринництва та відсутності резервних фондів. До цих об'єктивних чинників належить нестабільність сільськогосподарського виробництва, коливання прибутковості підприємств, що викликає необхідність створення резервних фондів, які залежать від спеціалізації і природно-кліматичних умов кожного конкретного товариства.

По-друге, у складі сільськогосподарських акціонерних товариств серед їх засновників є багато пенсіонерів, а у зв'язку з

впровадженням нової техніки і технологій кількісний склад працівників зменшується, що зобов'язує товариство повертати засновникам та учасникам, що виходять з його складу, вартість їхніх внесків.

По-третє, визначені законодавством критерії розмежування видів акціонерних товариств дають змогу дійти такого висновку: оскільки сільськогосподарські акціонерні товариства є об'єднанням фізичних осіб, які зайняті у трудовому процесі та утворюють прибуток, їх засновники більше зацікавлені в створенні моделі акціонерних товариств приватного типу, в якій не відбувається вилучення частини прибутку на користь сторонніх інвесторів.

По-четверте, працівники сільськогосподарських акціонерних товариств мають подвійний правовий статус: акціонерів та осіб, трудові відносини яких з товариством засновані на трудовому договорі й регулюються трудовим законодавством [8, с. 119].

Правове забезпечення створення сільськогосподарського акціонерного товариства, формування його статутного фонду, процес функціонування і припинення його діяльності також має ряд особливостей, що визначаються специфікою сільськогосподарського виробництва (насамперед, його сезонністю) й високою ризикованістю функціонування (несприятливі природнокліматичні умови, надзвичайні випадки тощо).

Однак, правове становище сільськогосподарських акціонерних товариств не відповідає нинішнім соціально-економічним умовам ведення сільськогосподарського виробництва, що визначається такими чинниками: повного відчуження селян від власного майна за високого ризику його втрати при припиненні товариства за рахунок існування попередніх черг кредиторів; можливості штучного заниження майнових вкладів; конфліктів корпоративних інтересів мажоритарних і міноритарних акціонерів; можливості зловживання органами управління на фоні низького стану правової освіченості селян-акціонерів; можливості обмеження права на управління товариством більшості селян міноритарних акціонерів [7, с. 19].

В.М. Єрмоленко вказує на наявність низки негативних факторів щодо можливості застосування акціонерної форми в аграрному виробництві, зокрема: а) набуваючи акції під час створення акціонерного товариства і передаючи останньому кошти чи майновий пай, акціонер при неефективній діяльності товариства мо-

же фактично позбутися своєї і так безпосередньо незначної власності; б) маючи тільки право вимоги на частку в ліквідаційній масі акціонерного товариства, акціонер ризикує втратити своє майно в разі припинення товариства; в) унаслідок ліквідації товариства всі ліквідні активи, які дійсно мають певну цінність, дістаються попереднім чергам кредиторів; г) в акціонерному товаристві існує модель власності з відокремленим управлінням майном, у результаті чого акціонери майже не мають ефективної влади над підприємством, яку сконцентровано в руках групи управлінців [9, с. 127–128].

При цьому, деякі науковці звертають увагу на те, що розвиток сільськогосподарських підприємств у формі акціонерних товариств у порівнянні з іншими організаційно-правовими формами комерційних юридичних осіб, зокрема, з товариствами з обмеженою відповідальністю та виробничими кооперативами, має більший відсоток ефективності, зважаючи на їх високий інвестиційний потенціал [4, с. 132].

Однак, з метою визначення специфіки правового становища сільськогосподарського акціонерного товариства як особливого суб'єкта підприємницької діяльності слід або прийняти доповнення до Закону України «Про акціонерні товариства» у вигляді окремої глави, присвяченої особливостям правового становища, процедури створення, реорганізації та ліквідації сільськогосподарських товариств, або прийняти спеціальний закон про сільськогосподарські акціонерні товариства.

Прийняття спеціального закону про сільськогосподарські акціонерні товариства дозволить подолати існуюче протиріччя між моделлю акціонерного товариства, закріпленої у Законі України «Про акціонерні товариства» і фактичним станом справ реорганізованих у формі акціонерних товариств сільськогосподарських підприємств. В основі цих протиріч лежить порядок створення вказаних юридичних осіб та формування статутного капіталу. При цьому, необхідно звернути увагу на відсутність реального механізму застосування багатьох норм Закону України «Про акціонерні товариства» щодо реорганізованих підприємств до набрання чинності законом.

Нині загальним поняттям «сільськогосподарське акціонерне товариство» охоплюються дві категорії акціонерних товариств. По-перше, акціонерні товариства, створені у процесі реорганізації колгоспів і радгоспів у 90-ті роки минулого століття, статут-

ний капітал яких був сформований шляхом внесення працівниками та пенсіонерами господарства майнових паїв і розділений відповідно до цих вкладів на певну кількість акцій, що посвідчують майнові права акціонерів до товариства. По-друге, сільськогосподарські акціонерні товариства, створені після набрання чинності Закону України «Про акціонерні товариства».

Таким чином, першочерговим завданням подолання кризи агропромислового комплексу є законодавче закріплення поняття сільськогосподарського акціонерного товариства. Нарешті, з огляду на тісний зв'язок внутрішніх відносин у сільськогосподарському акціонерному товаристві, що складаються в процесі здійснення управління, із земельними правовідносинами, потрібні радикальніші кроки у сфері організації контролю за реалізацією положень нормативно-правових актів у сфері землекористування. Обов'язковою умовою є законодавче закріплення тісно взаємопов'язаних правовідносин між сільськогосподарським акціонерним товариством, як юридичною особою, основним засобом виробництва якого є земля, власниками земельних часток і акціонерами [4, с. 144]. Крім того, необхідно не тільки впорядковувати чинне акціонерне законодавство, а й сформувати комплексну систему нормативно-правих актів, що регулюють агропромисловий комплекс в цілому.

Деякі науковці, виділяючи три групи акціонерних товариств, для яких особливості правового регулювання можуть передбачатися спеціальними нормативно-правовими актами, в одну із них виокремлюють й акціонерні товариства, що діють в агропромисловому комплексі [10, с. 44].

В юридичній літературі можна зустріти й досить аргументовану позицію, згідно з якою особливості сільськогосподарських акціонерних товариств не такі істотні, щоб з необхідністю тягти за собою ухвалення спеціальних законів. У зв'язку з цим, пропонується зафіксувати особливості правового статусу сільськогосподарських товариств шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства про акціонерні товариства [11, с. 41].

Враховуючи позитивний досвід правового регулювання створення і функціонування сільськогосподарських акціонерних товариств у ФРН, П. О. Рижко робить висновок про доцільність внесення змін до відповідних статей Закону України «Про акціонерні товариства» щодо, по-перше, спрощення процедури заснування сільськогосподарських акціонерних товариств шляхом

скорочення кількості етапів у цій процедурі; по-друге, з метою запозичення правової практики ФРН щодо контролю за процесом створення суб'єктів аграрного підприємництва з боку державних органів ввести інститут установчих контролерів, якими можуть виступати засновники (уповноважені ними особи), а також органи державної реєстрації; по-третє, внести зміни щодо усунення розмаїття назв виконавчого органу сільськогосподарських акціонерних товариств, закріпивши, що виконавчим органом акціонерного товариства є правління або голова (генеральний директор); по-четверте, доцільним є пряме закріплення у Законі України «Про акціонерні товариства» вимог до осіб, які можуть бути членами правління та інших органів управління сільськогосподарського акціонерного товариства, як це зроблено у Законі ФРН про акціонерні товариства; по-п'яте, недоцільними для сільськогосподарських акціонерних товариств є положення Закону України «Про акціонерні товариства» щодо внутрішньої структури наглядової ради [12, с. 8]. Також заслуговує на увагу та може бути запозиченим шляхом внесення до Закону України «Про акціонерні товариства» досвід ФРН щодо врегулювання питання про захист прав кредиторів сільськогосподарського акціонерного товариства у випадку припинення його діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні процес реформування сільськогосподарських акціонерних товариств триває, поки що не вдалося створити організаційно-правові механізми реалізації переваг акціонерної власності у сільському господарстві, ще не сформувався ефективний приватний власник, зацікавлений у фінансовому оздоровленні акціонерних товариств, залученні додаткового капіталу, що, відповідно, не дає змоги більшості аграрних підприємств працювати ефективно. Глибокого вивчення потребують помилки, допущені при створенні вітчизняних сільськогосподарських акціонерних формувань.

Особливості сільськогосподарського виробництва зумовлюють й необхідність удосконалення механізму правового регулювання діяльності сільськогосподарських акціонерних товариств, розробки національної моделі ефективного корпоративного управління у сільському господарстві, які б сприяли захисту законних прав та інтересів селянина-акціонера і враховували менталітет українського селянина.

Список використаних джерел

1. Никитин А.В. Развитие сельскохозяйственных предприятий России в 1990–2000 гг. *Вестник ТГТУ*. 2006. Том 12. № 3. С. 818–832.
2. Ильичева О.В. Исторические аспекты развития сельскохозяйственных организаций и малых форм хозяйствования. *Вестник НГИЭИ*. 2014. 7(38). С. 104–112.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
4. Корсунова А.С. Правовое положение акционерного общества в сфере сельскохозяйственного производства: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Москва, 2006. 221 с.
5. Корсунова А.С. Правовое положение акционерного общества в сфере сельскохозяйственного производства: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право». Москва, 2006. 19 с.
6. Седова Н.А. Гражданско-правовой режим имущества акционерных обществ в агропромышленном комплексе (АПК): автореф. дис. ... к.ю.н. Краснодар, 2006. 21 с.
7. Єрмоленко В.М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2008. 35 с.
8. Аграрное право: учебник. М.И. Палладина, Н.Г. Жаворонкова. Москва: Издательство «Проспект», 2014. 389 с.
9. Єрмоленко В.М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика: монографія. Київ: Магістр–XXI ст., 2005. 304 с.
10. Здоронюк Г. Актуальні питання діяльності акціонерних товариств. Київ: Юридическая практика, 2007. 480 с.
11. Акманов С.С. Агрохолдинги в системе аграрных российских сельхозпроизводителей. *Аграрное и земельное право*. 2010. № 5 (65). С. 8–20.
12. Рижко П.О. Порівняльно-правовий аналіз форм аграрного підприємництва за законодавством ФРН та України: дис. ... к.ю.н.: 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Харків: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2012. 188 с.

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2019 р.